

การสร้างความมั่นคงทางอาชีพและรายได้ของวิสาหกิจชุมชน ในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้: กรณีศึกษาวิสาหกิจชุมชน 6 กลุ่ม ในจังหวัดปัตตานี ยะลา และนราธิวาส

วนภัทร์ แสงแก้ว

Creating Job Security and Income for Community Enterprises in Three Southern Border Provinces: A Case Study of Six Community Enterprise Groups in Pattani, Narathiwat, and Yala Provinces

Wanapat Sangkaew

คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ กรุงเทพฯ 10200

เลขที่ 2 ถนนพระจันทร์ แขวงพระบรมมหาราชวัง เขตพระนคร กรุงเทพฯ 10200

Faculty of Social Administration, Thammasat University

No. 2 Prachan Road, Phra Barom Maha Ratchawang, Phra Nakhon, Bangkok 10200, Thailand

Corresponding author. E-Mail address: wanapat.s5473@gmail.com

Received: 14 September 2020; Revised: 4 December 2020; Accepted: 18 December 2020

บทคัดย่อ

การศึกษานี้เป็นส่วนหนึ่งของชุดงานวิจัยระดับปริญญาเอก เรื่อง “การสร้างความมั่นคงทางอาชีพและรายได้ของวิสาหกิจชุมชนในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้: กรณีศึกษาวิสาหกิจชุมชน 6 กลุ่มในจังหวัดปัตตานี ยะลาและนราธิวาส” เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวทางในการพัฒนาการสร้างความมั่นคงในการประกอบอาชีพและการมีรายได้ของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนภายใต้สถานการณ์ความรุนแรงในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ รวมทั้งศึกษาความต้องการเชิงนโยบายด้านเศรษฐกิจของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ โดยเก็บข้อมูลภาคสนามจากวิสาหกิจชุมชน 6 กลุ่ม ในจังหวัด ปัตตานี ยะลา และนราธิวาส รวมทั้งจากองค์กรภาคีทั้ง 4 หน่วยงาน จากภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคประชาสังคม และภาคการศึกษาหรือองค์กรศาสนา โดยใช้เครื่องมือการเก็บข้อมูลแบบการสัมภาษณ์เจาะลึก (In-depth Interview) และการสนทนากลุ่ม (Focus Group) และออกแบบโครงสร้างของข้อคำถามที่สามารถนำไปใช้ในการกระบวนการสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง และนำมาวิเคราะห์ข้อมูล เป็นการวิเคราะห์เนื้อหาและการตีความ โดยพิจารณาประเด็นหลักที่พบในข้อมูลที่ได้รับจากการสัมภาษณ์ มาพิจารณาแบ่งแยกออกเป็นประเด็นย่อยและหัวข้อย่อย

ผลการศึกษานี้ได้แสดงให้เห็นถึงพัฒนาการของการสร้างอาชีพและรายได้ของวิสาหกิจชุมชน กระบวนการทำงานและกลยุทธ์ในการสร้างความเข้มแข็งของประธานและสมาชิกกลุ่มวิสาหกิจชุมชน และการใช้ภูมิปัญญา รวมทั้งองค์ความรู้ของกลุ่มในการสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์และการใช้ทรัพยากรในชุมชนเพื่อให้วิสาหกิจชุมชนมีรายได้อย่างต่อเนื่องและมั่นคง อีกทั้งการมีส่วนร่วมของหน่วยงานภาคีที่เกี่ยวข้องทั้งหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคประชาสังคม ภาคการศึกษาหรือศาสนา ซึ่งเป็นส่วนสำคัญในแต่ละด้านที่ช่วยส่งเสริมให้กลุ่มวิสาหกิจชุมชนมีความเข้มแข็งมั่นคงภายใต้สถานการณ์ปัจจุบัน ซึ่งแสดงให้เห็นว่าวิสาหกิจชุมชนจะมีความมั่นคงในด้านอาชีพและการมีรายได้นั้นต้องอาศัยความร่วมมือจากภาคส่วนต่างๆ นอกเหนือจากการดำเนินงานเพียงลำพังของวิสาหกิจชุมชน และการประยุกต์ใช้ทรัพยากรที่เหมาะสมกับบริบทของพื้นที่ อันเป็นแนวทางที่เหมาะสมสอดคล้องกับบริบททางวัฒนธรรมในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ และเห็นถึงความสำคัญของการรวมกลุ่มอาชีพในรูปแบบของวิสาหกิจชุมชนในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ที่สอดคล้องกับบริบทพื้นที่ในความหลากหลายทางวัฒนธรรม และวิธีการในการสร้างรายได้ท่ามกลางพื้นที่ซึ่งมีสถานการณ์ขัดแย้งรุนแรงที่ยังคงเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง

คำสำคัญ: วิสาหกิจชุมชน ความมั่นคงในด้านอาชีพและรายได้ จังหวัดชายแดนภาคใต้

Abstract

This thesis studied creating job security and income for community enterprises in three southern border provinces through a case study of six community enterprise groups in Pattani, Narathiwat, and Yala Provinces. Qualitative research was done with the goal of finding ways to improve occupational and financial security for community enterprise despite outbreaks of violence in these three southernmost provinces of Thailand. Economic community policy preferences were also examined for the three provinces. Data was collected by in-depth interviews at six community enterprises in Pattani, Narathiwat, and Yala Provinces. Samples

included partners from four government departments, the private sector, and civil society, as well as educational and religious organizations. In-depth data collection methods (In-depth interviews), group discussions (Focus Group) and a structured questionnaire were used in a semi-structured interview process. The content analysis and interpretation were also employed. The main points in the information obtained from the interview were divided into sub-topics and sub-topics.

The results showed that, to develop the outreach and income of community enterprises, its president and members created strengthening processes and strategies based on knowledge and experience of products and continuous, steady use of community resources. Relevant authorities in government agencies, the private sector, civil society, education and religion played a significant role in participatory contributions, helping to promote community enterprises. The security was currently strengthened, and this showed that community enterprises had a stable career and income. It required cooperation from various sectors apart from the operation alone of the community enterprise. The application of resources was appropriate to the context of the region in line with cultural contexts in the three southern border provinces and vital integration achieved in the form of community enterprises in three Southern Thai border provinces, corresponding to a cultural diversity context. Simultaneously, the economic situation was carefully monetized despite ongoing violent conflict in the region.

Keywords: Community Enterprise, Job Security and Income, Southern Border Provinces

บทนำ

“วิสาหกิจชุมชน” เป็นกลุ่มกิจกรรมที่ชาวบ้านใช้ในการผลิตของกินหรือของใช้ โดยวิธีการผลิตที่ไม่ได้ซับซ้อน ใช้วัตถุดิบที่หาได้ง่ายในชุมชน และมุ่งตอบสนอง ความต้องการของคนในชุมชนเป็นหลัก หากมีช่องทางและความ เป็นไปได้ในทางธุรกิจจึงค่อยขยายไปสู่ตลาดภายนอกชุมชน ทั้งนี้ วิสาหกิจชุมชนมีลักษณะใกล้เคียงกับ “ธุรกิจ ชุมชน” ในประเด็นการซื้อขายสินค้าหรือบริการ และมีความเชื่อมโยงกับ “เศรษฐกิจชุมชน” ในประเด็นอุปสงค์และ อุปทานระหว่างผู้บริโภคและผู้ผลิตทั้งภายในชุมชนและภายนอกชุมชน ทว่ายังอยู่บนฐานคิดของ “เศรษฐกิจพอเพียง” เลี้ยงตนเองในครอบครัว เมื่อเหลือจึงแบ่งปันให้คนอื่น เมื่อมีความก้าวหน้ามากขึ้นจึงค่อยเชื่อมโยงกันเป็นเครือข่าย พร้อมกับประสานความร่วมมือกับหน่วยงานอื่นทั้งภาครัฐ และภาคเอกชนเพื่อขยายธุรกิจไปสู่ตลาดภายนอกชุมชน (Parinyasuthinun, 2017) ดังนั้น วิสาหกิจชุมชนจึงเป็นการรวมกลุ่มของชาวบ้าน เพื่อผลิตสินค้าและบริการตอบสนอง ความต้องการของคนในชุมชน เพื่อเลี้ยงดูคนในชุมชน และสามารถพัฒนาต่อยอดไปสู่ตลาดภายนอกได้

จากข้อมูลสถิติจำนวนวิสาหกิจชุมชนในประเทศไทยในปี 2558 ซึ่งเป็นข้อมูล ณ วันที่ 30 ธันวาคม 2558 มีจำนวน ทั้งสิ้น 77,890 แห่ง มีจำนวนสมาชิก 1,347,826 ราย มีเครือข่ายวิสาหกิจชุมชน จำนวน 325 แห่ง มีจำนวนสมาชิก 5,523 ราย (Department of Agricultural Extension, 2015) สะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อมโยงกัน เป็นเครือข่ายของ กลุ่มวิสาหกิจชุมชน ยังมีน้อยทำให้ความเข้มแข็งและอำนาจการต่อรองทางการตลาดมีน้อยด้วย อย่างไรก็ตาม ในปี 2559 มีจำนวนวิสาหกิจชุมชน เพิ่มขึ้นเป็น 110,204 แห่ง ถือได้ว่าเป็นแนวโน้มการขยายตัวที่น่าสนใจ ทั้งนี้ เมื่อนำ ข้อมูลการจดทะเบียนเป็นวิสาหกิจชุมชนในช่วง 12 ปีเริ่มตั้งแต่ปี 2548-2559 พบว่า จำนวนวิสาหกิจมีจำนวนเพิ่มขึ้น อย่างมากในช่วงปี 2556-2558 ซึ่งในปี 2559 อาจมีแนวโน้มการขยายตัวเพิ่มขึ้นในลักษณะเดียวกัน โดยในปี 2558 จำนวนวิสาหกิจชุมชนเน้นในสองด้านหลัก นั่นคือ ด้านการผลิต และด้านการบริการ

สามจังหวัดชายแดนใต้เป็นพื้นที่ที่อยู่กับสถานการณ์ความรุนแรงมาเป็นเวลานาน จากเหตุการณ์ความรุนแรงในสาม จังหวัดชายแดนใต้ที่ผ่านมา ข้อมูลของศูนย์เฝ้าระวังสถานการณ์ภาคใต้ (Deep South Incident Database: DSID) พบว่า เฉพาะช่วงปี พ.ศ. 2547 ถึงปี พ.ศ. 2560 มีเหตุการณ์ความไม่สงบรวมทั้งสิ้น 19,279 เหตุการณ์ ในช่วงเวลาดังกล่าว มีผู้เสียชีวิตจากเหตุการณ์ความไม่สงบ 6,544 ราย มีผู้บาดเจ็บ 12,963 ราย สรุปได้ว่าในรอบ 13 ปี มีผู้เสียชีวิตและ บาดเจ็บรวม 19,507 ราย (Jitpiromsri et al., 2012) แต่ภายใต้ความรุนแรงที่เกิดขึ้น ประชาชนก็ยังต้องดำเนินชีวิต ต่อไปถึงแม้ได้รับผลกระทบต่าง ๆ ก็ตาม มนต์เสน่ห์ของการยึดโยงผู้คนให้ยังคงอยู่ในพื้นที่ได้อย่างเรียนรู้ที่จะปรับตัว มากกว่าการปรับเปลี่ยนถิ่นฐานในการอยู่อาศัย นั่นก็คือ ความเป็นคนพื้นถิ่นเดิมและความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากร ทางธรรมชาติ ซึ่งทรัพยากรเหล่านี้สามารถสร้างมูลค่าได้อย่างมหาศาลให้แก่ระบบเศรษฐกิจในพื้นที่ผ่านกระบวนการ

จัดการที่ถูกต้องและเหมาะสม ด้วยสภาพของพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ด้านศักยภาพในการพัฒนาจากเศรษฐกิจแท้จริงแล้วทุนทางสังคมของพื้นที่นั้นมีความได้เปรียบในแง่ของการพัฒนาเศรษฐกิจ โดยเฉพาะการพัฒนาอาชีพด้านเกษตรกรรม อุตสาหกรรม แต่ทว่าสถานการณ์ความไม่สงบในพื้นที่ในรูปแบบต่างๆ เช่น การลอบยิง ลอบเผา ลอบวางระเบิดคาร์บอม หรือโจมตีเจ้าหน้าที่ของรัฐและประชาชนผู้บริสุทธิ์ด้วยวิธีการต่างๆ ที่เกิดขึ้น เป็นอุปสรรคขัดขวางต่อการดำเนินชีวิตของคนในพื้นที่ในมิติต่างๆ ทั้งการใช้เส้นทางสัญจรในพื้นที่ การดำเนินกิจกรรมรื่นเริงในรูปแบบต่างๆ โดยเฉพาะการประกอบอาชีพ ซึ่งส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจในพื้นที่ (Radenahmad, 2006) ดังนั้น เศรษฐกิจจึงมีอิทธิพลต่อชีวิตความเป็นอยู่และปากท้องของคนในพื้นที่อย่างเห็นได้ชัด

จากที่กล่าวไปข้างต้นนำไปสู่คำถามการวิจัยที่ว่า **“จะสามารถสร้างความมั่นคงทางอาชีพและรายได้ให้กับวิสาหกิจชุมชนในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ได้อย่างไร”** โดยการสร้างนั้นต้องมีความสอดคล้องกับกับบริบทวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของพื้นที่ภายใต้ข้อจำกัดหลากหลายประการ เช่น การขาดความรู้ในการบริหารจัดการ การขาดผู้นำที่เข้มแข็ง การขาดงบประมาณในการลงทุน และการขาดตลาดในการรองรับสินค้าที่ต้องการจัดจำหน่าย ภายใต้สถานการณ์ความไม่สงบที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง ดังนั้น การพัฒนาที่สามารถช่วยสร้างความมั่นคงให้แก่ประชาชนในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนใต้ได้นั้นก็คือ การใช้กลุ่มอาชีพที่มีอยู่เป็นจำนวนมากพัฒนาให้เกิดเป็นอาชีพหลักที่สร้างรายได้เพื่อก่อให้เกิดเป็นความมั่นคงทางอาชีพและรายได้ของคนในครอบครัว และพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ด้วยเหตุนี้จึงนับเป็นความท้าทายที่น่าสนใจต่อการศึกษารื่องการ **“การสร้างสร้างความมั่นคงทางอาชีพและรายได้ของวิสาหกิจชุมชนในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้: กรณีศึกษาวิสาหกิจชุมชน 6 กลุ่มในจังหวัดปัตตานี ยะลา และนราธิวาส”** อันจะนำไปสู่สิ่งที่ผู้วิจัยคาดหวัง คือ การได้มาซึ่งแนวทางในการพัฒนาการสร้างสร้างความมั่นคงในการประกอบอาชีพและการมีรายได้ของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนภายใต้สถานการณ์ความรุนแรงในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ รวมทั้งความต้องการเชิงนโยบายที่จะสามารถเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ให้เกิดความ

วัตถุประสงค์การวิจัย

เพื่อศึกษาแนวทางในการพัฒนาการสร้างสร้างความมั่นคงทางอาชีพและรายได้ รวมทั้งความต้องการเชิงนโยบายด้านเศรษฐกิจของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนภายใต้สถานการณ์ความรุนแรงในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้

แนวคิดที่ใช้ในการวิจัย

แนวคิดความมั่นคงทางภววิทยา (Ontological Security Concept) ของ Giddens (1991) ถือเป็นแนวคิดพื้นฐานที่มีความสำคัญและมีอิทธิพลต่อแนวทางการศึกษาของนักวิชาการต่างประเทศหลายท่านที่อธิบายเชื่อมโยงให้เห็นว่าสิ่งที่จะทำให้มนุษย์อยู่ได้อย่างปลอดภัย ไม่เป็นอันตราย คือ การเรียนรู้จากสังคมและการปฏิบัติทางสังคมอย่างเป็นกิจวัตรภายใต้ฐานความคิดความเชื่อ ทำให้เราปราศจากความกังวล ความกลัว สุดท้ายก็เป็นนิสัยพื้นฐานของตัวเอง รู้ว่าทำอะไรให้อยู่รอดปลอดภัย ซึ่งมี 3 ประเด็นสำคัญของความมั่นคงทางภววิทยา คือ 1. การทำตามกฎของสังคมกรอบทางสังคม 2. ความศรัทธา 3. การทำเป็นนิสัยและกิจวัตรประจำวัน (Hutchinson, 2010)

แนวคิดซ้ายใหม่หรือทางสายที่สาม (The Third Way or the New Left) ของ Giddens (1999) แนวคิดหนึ่งที่มีความสำคัญที่จะอธิบายกลไกของชุมชน การรวมกลุ่มเพื่อผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจและการสร้างความมั่นคงในการดำเนินชีวิตของคนในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ซึ่งแนวคิดนี้ได้อธิบายการสร้างทางเลือกใหม่หรืออาจเรียกได้ว่าเป็นแนวทางในการจัดสวัสดิการในรูปแบบใหม่ในยุคที่ทันสมัย โดยมีฐานความคิดซึ่งให้ความสนใจกับประเด็นที่สำคัญไว้ 3 ประเด็น คือ โอกาสที่แท้จริง ความรับผิดชอบของพลเมือง และชุมชน ฯลฯ ทางสายที่สาม คือ การแสวงหาแนวทางในการกลับคืนมาสู่การส่งเสริมคุณค่าของประเพณีในโลกยุคความทันสมัย แนวคิดทางสายที่สามหรือซ้ายใหม่มีฐานของแนวคิดในเชิงคุณค่าหรือค่านิยมอยู่สามฐานใหญ่ คือ โอกาส (Opportunity) ความรับผิดชอบ (Responsibility) และชุมชน (Community) (Nontapattamadul, 2010, pp. 25-26)

แนวคิดความมั่นคงทางอาชีพและรายได้ (Career Security) คำว่า “ความมั่นคง” (Security) มีความหมายตามพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 ว่า “ความแน่นและคงทนไม่กลับกลายเป็นอย่างอื่น” นั่นก็หมายถึงความปลอดภัย (Safety) พ้นอันตราย (Freedom from Danger) พ้นจากความกลัว (Freedom from Fear) มีความเชื่อมั่น (Confidence) มีความเหนียวแน่น (Firmness) และมีเสถียรภาพ (Stability) “อาชีพ” หมายถึง การทำมาหากินของมนุษย์ เป็นการแบ่งหน้าที่การทำงานของคนในสังคม และทำให้ดำรงอาชีพในสังคมได้ บุคคลที่ประกอบอาชีพจะได้ค่าตอบแทน หรือรายได้ที่จะนำไปใช้จ่ายในการดำรงชีวิต และสร้างมาตรฐานที่ดีให้แก่ครอบครัว ชุมชน และประเทศชาติ การประกอบอาชีพมีความจำเป็น ดังนี้ 1. เพื่อตนเอง การประกอบอาชีพทำให้มีรายได้มาใช้จ่ายใช้สอยในชีวิตเพื่อครอบครัว ทำให้สมาชิกของครอบครัวได้รับการเลี้ยงดูทำให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น 2. เพื่อชุมชน ถ้าสมาชิกในชุมชนมีอาชีพและมีรายได้ดีจะส่งผลให้สมาชิกมีความเป็นอยู่ดีขึ้น อยู่ดีกินดี ส่งผลให้ชุมชนเข้มแข็งและพัฒนาตนเองได้ 3. เพื่อประเทศชาติ เพื่อประชากรของประเทศมีการประกอบอาชีพที่ดี มีรายได้ดี ทำให้มีรายได้ที่เสียภาษีให้กับรัฐบาลมีรายได้ไปใช้บริหารประเทศต่อไป (Prem Suriya et al., 2011)

แนวคิดระบบภาคี คำว่า “ภาคี” ถือเป็นคำคุ้นหูของคนทั่วไปที่จะสะท้อนคิดถึงความหมายของความเป็นพรรคพวก กลุ่มเครือข่าย แนวร่วม หรือการร่วมมือ เป็นต้น และมักเข้าใจว่าภาคีเป็นคำเรียกเมื่อมีการร่วมกันในกิจกรรมต่างๆ ระหว่างสองฝ่ายขึ้นไป สำหรับในหมู่นักวิชาการมีทั้งความหมายและประโยชน์ในเชิงรูปธรรม กล่าวคือ ภาคีแสดงได้ถึงความเป็นกลุ่ม เครือข่ายที่ให้ความร่วมมือกันไม่ว่าจะเป็นเชิงจิตอาสาหรือในด้านเชิงธุรกิจก็ตาม ซึ่งการปฏิบัติงานหรือการพัฒนาในรูปแบบใดก็ตามจำเป็นอย่างมากที่จะต้องอาศัยความเป็นภาคีเครือข่ายที่หลักในการเป็นกลไกในการขับเคลื่อนยุทธศาสตร์ต่าง ๆ ที่วางแผนไว้ การพัฒนาเพื่อการสร้างความมั่นคงทางอาชีพและรายได้ของวิสาหกิจชุมชนในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ก็เช่นเดียวกัน ผู้วิจัยพิจารณาว่าปัจจัยที่ส่งผลต่อการขับเคลื่อนที่จะนำไปสู่ความมั่นคงทางอาชีพและรายได้ของวิสาหกิจชุมชนจะต้องอาศัยความเป็นภาคีความร่วมมือจากภาคส่วนต่างๆ ในการช่วยขับเคลื่อนให้เกิดการรวมกลุ่ม พัฒนากลุ่ม ไปจนถึงสร้างแนวทางเพื่อให้วิสาหกิจชุมชนสามารถดำรงอยู่ได้ภายใต้เงื่อนไขหรือตัวแปรต่างๆ ที่ทำให้เกิดความไม่มั่นคงในการดำเนินวิถีชีวิต การมีอาชีพและการมีรายได้ที่มั่นคงแน่นอน (Pongdee et al., 2016; Nunun, n.d.)

แนวคิดการจัดการทรัพยากรร่วม (Common-Pool Resources) เป็นแนวคิดที่นำเสนอโดย Elinor Ostrom (Ostrom, 1994) ซึ่งได้รับรางวัลโนเบลสาขาสันติภาพ ในปี ค.ศ. 2009 ได้ศึกษาความสำเร็จของชุมชนที่มีการใช้ทรัพยากรสาธารณะร่วมกันอย่างยั่งยืนเป็นเวลานาน แนวคิดนี้เป็นทฤษฎีท้าทายทฤษฎีแนวคิดความมีเหตุผล (Rationality) ที่เชื่อว่าภายใต้ความสมบูรณ์ของข้อมูลข่าวสาร (Perfect Information) ความคงที่ของสภาพแวดล้อม (Certainty) ความมีเหตุผล (Rationality) ในทางเศรษฐศาสตร์ของผู้ใช้ทรัพยากรร่วม และการกระทำของแต่ละคนแยกขาดออกจากกันไม่สัมพันธ์กัน ทำให้ผู้ใช้ทรัพยากรร่วมเลือกแนวปฏิบัติที่ได้ประโยชน์สูงสุดเมื่อเปรียบเทียบกับต้นทุนที่ตนต้องจ่าย (Ostrom) ปัญหาหลักของทรัพยากรร่วม (Common-Pool Resources) ก็คือ ผู้คนต่างกอบโกยทรัพยากรอย่างเต็มที่กำลังเพราะกลัวว่าทรัพยากรจะหมดไปโดยที่ตนไม่ได้ประโยชน์ แนวทางหนึ่งในการบริหารจัดการทรัพยากรร่วมก็คือ ทำให้มันมีเจ้าของซึ่งจะเป็นผู้ที่รับผิดชอบดูแลทรัพยากรเหล่านี้โดยตรง (Bunnag, 2012)

งานวิจัยนี้ได้ประยุกต์ใช้แนวคิดทั้งห้าแนวคิดนี้บูรณาการร่วมกัน โดยแนวคิดความมั่นคงทางภววิทยา (Ontological Security Concept) เป็นแนวคิดที่อธิบายกลไกการเอาตัวรอดของคนในพื้นที่ภายใต้สถานการณ์ที่เป็นอยู่ ส่วนแนวคิดซ้ายใหม่หรือทางสายที่สาม (The Third Way or the New Left) เป็นการบูรณาการแนวคิดดังกล่าวกับการสร้างความมั่นคงด้านอาชีพและรายได้ให้กับประชาชนในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ได้ ในเรื่องการลดบทบาทของรัฐ เน้นพลังของกลุ่มและชุมชนการสร้างทางเลือกและการเมืองเชิงอัตลักษณ์เศรษฐกิจแบบผสมแนวใหม่ และแนวคิดความมั่นคงทางอาชีพและรายได้ (Career Security) ที่อธิบายหลักการสากลในเรื่องความมั่นคงของมนุษย์ในมิติของการมีรายได้และการทำงาน และแนวคิดระบบภาคีซึ่งเป็นแนวคิดที่จะมาส่งเสริมและมีส่วนร่วมในการสร้างความมั่นคงให้เกิดขึ้นจริงภายใต้ความร่วมมือของภาคส่วนต่างๆ ทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคประชาสังคม ภาคองค์กรศาสนา หรือการศึกษา ซึ่งเป็นเครือข่ายของวิสาหกิจชุมชนในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ รวมทั้งแนวคิดการจัดการทรัพยากรร่วม

(Common-Pool Resources) ที่จะสามารถอธิบายถึงการครอบครองทรัพยากรและการบริหารจัดการทรัพยากรร่วมในพื้นที่ให้กลุ่มวิสาหกิจชุมชนเกิดการแบ่งปันผลประโยชน์ในการใช้ทรัพยากรได้อย่างถูกต้องและจัดการทรัพยากรเหล่านั้นได้อย่างเหมาะสมเพื่อสร้างความมั่นคงทางอาชีพและรายได้ให้กับกลุ่มวิสาหกิจชุมชนในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้เป็นวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยดำเนินการเลือกพื้นที่แบบเจาะจง คือ สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ประกอบด้วย จังหวัดปัตตานี ยะลา นราธิวาส จังหวัดละ 2 วิสาหกิจชุมชน 1) กลุ่มปลากุเลา จำนวน 2 วิสาหกิจชุมชน จังหวัดปัตตานี 2) กลุ่มน้ำบูดู จำนวน 2 วิสาหกิจชุมชน จังหวัดนราธิวาส 3) กลุ่มแปรรูปลูกหยี จำนวน 2 วิสาหกิจชุมชน จังหวัดยะลา เกณฑ์ในการพิจารณาเลือกพื้นที่ ผู้วิจัยเลือกจากกลุ่มที่มีการทำงานระยะเวลา 5 ปีขึ้นไป และมีผลิตภัณฑ์เป็นที่รู้จัก และเป็นกลุ่มที่มีการจดทะเบียนเป็นวิสาหกิจชุมชน โดยมีขั้นตอนในการดำเนินการวิจัย ดังนี้

1. กลุ่มเป้าหมาย

- 1.1 ประธานวิสาหกิจชุมชน กลุ่มละ 1 คน ทั้ง 3 จังหวัด จังหวัดละ 2 วิสาหกิจชุมชน รวมทั้งสิ้นจำนวน 6 คน
- 1.2 สมาชิกวิสาหกิจชุมชน กลุ่มละ 5 คน ทั้ง 3 จังหวัด จังหวัดละ 2 วิสาหกิจชุมชน รวมทั้งสิ้น จำนวน 30 คน เกณฑ์ในการคัดเลือกสำหรับสมาชิกวิสาหกิจชุมชน ผู้วิจัยคัดเลือกตามตำแหน่งหน้าที่รับผิดชอบ 5 คน มีดังต่อไปนี้ คือ 1) ด้านการเงิน 2) ด้านการตลาดและการขาย 3) ด้านการผลิต 4) ด้านการจัดการวัตถุดิบ 5) ด้านบรรจุภัณฑ์
- 1.3 ตัวแทนภาคีทั้ง 4 หน่วยงาน ประกอบด้วย ภาครัฐ 1 คน ภาคเอกชน 1 คน ภาคประชาสังคม หรือหน่วยงาน NGO 1 คน และภาคการศึกษา หรือองค์กรศาสนา 1 คน รวมทั้งสิ้น จำนวน 4 คน

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลตามกระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) คือ การเก็บข้อมูลแบบสัมภาษณ์ที่มีลักษณะเป็นการสัมภาษณ์ เจาะลึก (In-depth Interview) และการสนทนาแบบกลุ่ม (Focus Group) โดยผู้วิจัยมีการออกแบบโครงสร้างของข้อคำถามที่สามารถนำไปใช้ในกระบวนการสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง โดยเป็นแต่เพียงการกำหนดแนวข้อคำถามแบบเปิดกว้าง หรือเป็นการใช้แบบสัมภาษณ์ปลายเปิดในการกำหนดโครงสร้างของข้อคำถาม สำหรับนำไปใช้ในกระบวนการสัมภาษณ์เจาะลึก (In-depth Interview) และการสนทนาแบบกลุ่ม (Focus Group) นั้น ประกอบไปด้วยประเด็นคำถามทั้งสิ้น 5 ประเด็นพอสังเขป ดังนี้

ประเด็นที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์

ประเด็นที่ 2 ผลกระทบจากสถานการณ์ความรุนแรงต่อความมั่นคงด้านอาชีพและรายได้

ประเด็นที่ 3 การสร้างความมั่นคงด้านอาชีพและรายได้ของกลุ่ม ในการดำเนินชีวิตในสถานการณ์ความไม่สงบในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้

ประเด็นที่ 4 หน้าที่ของภาคีภาคส่วนต่าง ๆ ที่สนับสนุนการสร้างเสริมความเข้มแข็งของวิสาหกิจชุมชนให้ยั่งยืน

ประเด็นที่ 5 ข้อเสนอแนะอื่นๆ

ซึ่งการตั้งข้อคำถามแบบเปิดกว้างเป็นกระบวนการวิจัยที่มีผลทำให้ข้อคำถามมีความยืดหยุ่น โดยเทคนิคของการสัมภาษณ์เจาะลึกนั้นเป็นเทคนิคและกระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพที่มีความเหมาะสมอย่างยิ่งในการนำมาที่ใช้ในการสัมภาษณ์ ผู้วิจัยหรือผู้สัมภาษณ์สามารถที่จะดำเนินการสัมภาษณ์และสามารถที่จะสอบถามข้อมูลข้อเท็จจริงหรือรายละเอียดปลีกย่อยที่สำคัญและมีความน่าสนใจในแต่ละประเด็นของคำตอบ จากผู้มีส่วนร่วมในการวิจัยหรือผู้ให้สัมภาษณ์ อันทำให้ได้มาซึ่งข้อมูลในมิติต่างๆ และข้อเท็จจริงในทางปฏิบัติที่มีทั้งมิติของความลึกและมิติของความกว้าง ในกระบวนการวิจัยนั้น เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ได้รับการตรวจสอบความเที่ยงตรงของเครื่องมือเชิงเนื้อหา เป็นการตรวจสอบเครื่องมือว่ามีความเป็นตัวแทน หรือครอบคลุมเนื้อหาหรือไม่ โดยพิจารณาจากตารางวิเคราะห์เนื้อหา หรือตรวจสอบความสอดคล้องของเนื้อหากับจุดประสงค์ที่กำหนด จากผู้เชี่ยวชาญในศาสตร์ที่เกี่ยวข้อง

กับสังคมสงเคราะห์ สวัสดิการสังคมและพัฒนาสังคม จำนวน 3 คน โดยใช้ดัชนีความสอดคล้องระหว่างข้อคำถามกับจุดประสงค์ (Index of Item Objective Congruence: IOC) และผู้วิจัยนำผลจากข้อเสนอแนะของผู้เชี่ยวชาญที่ได้ประเมินมาทำการปรับปรุงแก้ไขที่ถูกต้องก่อนการเก็บข้อมูลภาคสนาม

3. วิธีการการเก็บรวบรวมข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูล

วิธีการหรือแนวทางในการเก็บรวบรวมข้อมูลที่น่ามาใช้ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้กำหนดแนวทางในการเก็บรวบรวมข้อมูลใน 3 ลักษณะ คือ กระบวนการในการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการศึกษาค้นคว้าข้อมูล จากเอกสารทางวิชาการและจากสื่อเทคโนโลยีสารสนเทศ และการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์เจาะลึก (In-depth Interview) และกระบวนการสนทนาแบบกลุ่ม (Focus Group) และรวบรวมข้อมูลดังกล่าว เป็นกระบวนการเก็บรวบรวมข้อมูลตามแนวทางของกระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพ การเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์เจาะลึกและสนทนากลุ่ม สำหรับการเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์เจาะลึก (In-depth Interview) และสนทนากลุ่ม (Focus Group) นั้น ผู้วิจัยได้กำหนดแนวทางในการเก็บรวบรวมข้อมูล ดังนี้ ผู้วิจัยทำการชี้แจงถึงวัตถุประสงค์การวิจัย และใช้ประโยชน์จากข้อมูลทั้งหมดเพื่อการศึกษาวิจัยเท่านั้น เมื่อวิจัยเสร็จสิ้นจะทำลายในทันที ทั้งนี้ผู้วิจัยดำเนินการขอความร่วมมือจากกลุ่มตัวอย่างสำหรับการศึกษาวิจัยครั้งนี้ เพื่อขอสนทนากลุ่มอย่างเป็นทางการจากกลุ่มตัวอย่าง วิสาหกิจชุมชนละ 5 คนทั้งสิ้น 6 วิสาหกิจชุมชนซึ่งเป็นสมาชิกวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดปัตตานี ยะลา และนราธิวาส อย่างไรก็ตาม ในกระบวนการสัมภาษณ์เจาะลึกนั้น ผู้วิจัยดำเนินการบันทึกข้อมูลด้วยวิธีการจดบันทึกข้อมูลและการบันทึกเสียงของผู้มีส่วนร่วมในการวิจัยหรือผู้ให้สัมภาษณ์โดยการขออนุญาตจากผู้มีส่วนร่วมในการวิจัยหรือผู้ให้สัมภาษณ์ก่อนทำการบันทึกเสียง หากได้รับอนุญาตเพื่อนำมาใช้ในการกระบวนการตรวจสอบและตรวจทานความถูกต้องย้อนกลับในภายหลังได้ และชี้แจงเพิ่มเติมในกรณีที่ผู้ให้สัมภาษณ์หรือผู้มีส่วนร่วมในการวิจัยไม่สะดวกในการให้ข้อมูล หรือรู้สึกอึดอัดสามารถยุติการให้ข้อมูลได้ทันที รวมทั้งมีการตรวจสอบข้อมูลด้วยการมองปรากฏการณ์จากหลายมุมมองเพื่อตรวจสอบความเที่ยงตรง หรือตรวจสอบแบบสามเส้า (Triangulation) เป็นวิธีที่จะใช้ในการตรวจสอบข้อมูลในการวิจัย การวิเคราะห์ข้อมูลแบบ Analytic Induction (Denzin, 1989, pp. 165-166) ผู้วิจัยใช้วิธีการนี้ในตรวจสอบสามเส้าด้านวิธีรวบรวมข้อมูล (Methodological Triangulation) โดยใช้กระบวนการเก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่ม การสังเกตอย่างมีส่วนร่วม ทำร่วมกับการเก็บข้อมูลภาคสนามและการศึกษาเอกสารร่วมกับการศึกษาแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง และนำข้อมูลที่ได้ทั้งหมดมาใช้ในการกระบวนการวิเคราะห์และประมวลผลข้อมูลโดยดำเนินการร่วมกับกระบวนการรวบรวมข้อมูล จากการศึกษาค้นคว้าข้อมูลจากเอกสาร (Documentary Research) โดยกระบวนการและวิธีการวิเคราะห์นั้นจะได้ดำเนินการกระบวนการตามแนวทางการวิจัยเชิงคุณภาพ คือ การวิเคราะห์เนื้อหาและการตีความ (Content Analysis and Interpretation) ในการวิเคราะห์ข้อมูลโดยพิจารณาประเด็นหลัก (Major Themes) ที่พบในข้อมูลที่ได้รับจากการสัมภาษณ์ ทั้งหมดจากนั้นจึงนำประเด็นหลัก (Major Themes) มาพิจารณาแบ่งแยก ออกเป็นประเด็นย่อย (Sub-themes) และหัวข้อย่อย (Categories)

ผลการศึกษา

การสร้าง ความมั่นคงทางอาชีพและรายได้ของวิสาหกิจชุมชนในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้: กรณีศึกษาวิสาหกิจชุมชน 6 กลุ่มในจังหวัดปัตตานี ยะลา และนราธิวาส ผู้วิจัยได้ทำการศึกษา วิสาหกิจชุมชน 6 กลุ่ม ดังนี้ กลุ่มวิสาหกิจชุมชนจังหวัดปัตตานี 2 กลุ่มวิสาหกิจชุมชน คือ กลุ่มโฮ้งปันตัยและกลุ่มปากบางตาวา กลุ่มวิสาหกิจชุมชน จังหวัดยะลา 2 กลุ่มวิสาหกิจชุมชน คือ กลุ่มลูกหยี และกลุ่มโฮโปลูกหยี กลุ่มวิสาหกิจชุมชน จังหวัดนราธิวาส 2 กลุ่มวิสาหกิจชุมชน คือ กลุ่มเขาดันหยง และกลุ่มบูตูปือราปะ

กลุ่มวิสาหกิจชุมชนข้างต้นส่วนใหญ่เป็นลักษณะของการแปรรูปอาหารในประเภทต่างๆ ขึ้นอยู่กับพื้นที่ของทรัพยากรทางธรรมชาติเหล่านั้น กับการสร้างความมั่นคงทางอาชีพและรายได้อันนำไปสู่ฐานรากทางเศรษฐกิจเชิงชุมชน เมื่อพิจารณาถึงการสร้างอาชีพและรายได้ “วิสาหกิจชุมชน” จึงมีบทบาทสำคัญในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ท่ามกลางสถานการณ์ความไม่สงบในพื้นที่ซึ่งเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง ขณะที่ผู้อาศัยในพื้นที่ยังคงดำเนินชีวิต จึงเป็น

สิ่งที่ท้าทายที่ทำให้ผู้วิจัยเล็งเห็นว่า การรวมกลุ่มวิสาหกิจชุมชนเพื่อสร้างอาชีพและรายได้ เป็นทางออกหนึ่งในการสร้างความมั่นคงภายใต้สถานการณ์ปัจจุบันได้ เพราะเป็นการใช้ทรัพยากร ทุนทางสังคม และภูมิปัญญาในการสร้างอาชีพ มีความสอดคล้องและไม่ขัดต่อบริบททางสังคมวัฒนธรรมของคนในพื้นที่ อีกทั้งยังสามารถสร้างรายได้จริงให้กับชุมชน สร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนและลดการว่างงานในพื้นที่ซึ่งจะส่งผลต่อการมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นของคนในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ดังนั้น ประเด็นที่ผู้วิจัยให้ความสำคัญในการศึกษาประกอบด้วย 3 ประเด็นหลัก คือ

- 1) วิสาหกิจชุมชนกับสถานการณ์ในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้
- 2) แนวทางการสร้างอาชีพและรายได้จากฐานของทุนทรัพยากรชุมชน
- 3) การส่งเสริมสนับสนุนจากองค์กรภาคีในการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้

1. สถานการณ์ในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ส่งผลกระทบต่อทั้งเชิงลบและเชิงบวก และยังเป็นการสร้างการมีส่วนร่วมจากภาคส่วนต่างๆ ในการส่งเสริมสนับสนุนวิสาหกิจชุมชน ที่กล่าวว่าสถานการณ์ส่งผลกระทบในเชิงลบนั้น จากการศึกษาพบว่าทั้งในด้านเศรษฐกิจและการคมนาคมขนส่งสินค้าได้รับผลกระทบดังกล่าวของผู้มีส่วนร่วมในการวิจัย ดังนี้

“...ถ้ามองเรื่องเศรษฐกิจแบบนี้ก็มีผลกระทบอยู่ครับ เพราะคนกรุงเทพหรือคนนอกพื้นที่เขาไม่กล้าที่จะลงมาถ้าลงมาก็ถึงแค่หาดใหญ่ทั้งๆ ที่ยะลาเราก็มีที่เกี่ยวเยาะ ถ้าหากไม่มีเหตุการณ์เศรษฐกิจคงดีกว่านี้ นอกจากเราจะขยันหาตลาดก็อยู่ได้เหมือนกัน...”

(President of Po Ho Lukyee Group, interviewed, September 21, 2019)

“...อันแรกจะส่งผลกระทบต่อรับส่งสินค้าของเรา จากเดิมเราไปเมื่อไรก็ได้ แต่ตอนนี้ต้องรอให้สว่างก่อน ซึ่งบางทีมันก็ไม่ทัน ปลาเขาจับตั้งแต่เมื่อคืนกว่าจะมาถึงเราความสดมันก็หายไปแล้วบางส่วน ตัวถัดมาเราถูกเพ่งเล็งทั้งในส่วนของภาครัฐเองและฝ่ายกลุ่มก่อการเอง เมื่อเราสนิทกับรัฐเขาก็จะมองว่าเราอยู่ฝ่ายรัฐ พอเราได้รับในเรื่องของผลกำไร รัฐก็สงสัยแล้วว่าเราเอาผลกำไรไปสนับสนุนกลุ่มไหนหรือเปล่า เหมือนเราอยู่ท่ามกลางเขาควาย ตรงนี้เราต้องสมดุลกัน (Balance) ให้ได้...”

(President of Horang Pantai Group, interviewed, August 24, 2019)

ส่วนสถานการณ์ในพื้นที่ทำให้เกิดผลในเชิงบวก กล่าวคือ เป็นการสร้างโอกาสในการสนับสนุนส่งเสริมจากภายนอกและการสร้างแรงขับเคลื่อนจากภายในของสมาชิกในชุมชนต่อการสร้างอาชีพและรายได้

“...ทำให้คนในชุมชนสนใจที่จะทำงานในชุมชนมากขึ้นทำให้เป็นโอกาสในการรวมกลุ่มวิสาหกิจชุมชน อีกทั้งเรายังเปิดกว้าง เช่น ถ้าหากสามีกลับจากหาปลาภรรยาที่ทำงานกับกลุ่มวิสาหกิจสามารถกลับไปต้อนรับเตรียมข้าวให้สามีก่อนและค่อยกลับมาทำงานที่กลุ่ม ถ้าสมาชิกมีลูกเล็กๆ ที่เข้าเรียนในโรงเรียนแล้ว เราก็อนุญาตให้ช่วงเช้าไปส่งลูกก่อนและช่วงเย็นไปรับลูก จากนั้นก็มาทำงานที่กลุ่มต่อ...”

(President of Pakbangtawa Group, interviewed, September 1, 2019)

“...เรื่องของผลกระทบ ผลกระทบในเชิงบวกก็มี สถานการณ์ในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ตรงนี้มันทำให้รัฐจะต้องช่วงชิง ช่วงชิงตรงนี้ในเรื่องของมวลชน ช่วงชิงในเรื่องของการนิยามความหมายของการแก้ปัญหา จะต้องแก้มันเยาะใช้ไหม รัฐมองว่าจะต้องแก้ปัญหาเศรษฐกิจให้มันมั่นคง ถ้าทุกคนอึดท้องก็ไม่คิดเรื่องอื่นแล้ว มันเป็นลักษณะอย่างนี้ แล้วสามจังหวัดตรงนี้ อีกตัวหนึ่งแนวนโยบายของรัฐที่ลงมา ที่เอื้อให้เกิดการคลี่คลายปัญหา เช่น ในเรื่องของสามเหลี่ยมเศรษฐกิจ มันคง มันคง ยังยืนอำเภอหนองจิกของเราเป็นเมืองต้นแบบ แล้วช่วงชิงในลักษณะอย่างนี้ มันก็เป็นลักษณะเชิงบวกที่จะทำให้รัฐลงมาช่วยเหลือกลุ่มวิสาหกิจชุมชนเพิ่มมากขึ้นและหลายช่องทางมากขึ้น แล้วโอกาสที่เราจะถึงงบประมาณเข้ามา เพื่อที่จะมาเขย่าในเรื่องกลุ่มในเรื่องการพัฒนาคุณภาพของผลิตภัณฑ์ให้มันดีขึ้น ดิฉันนี่เป็นช่องทางที่จะทำให้มันเร็วขึ้น สอบต. มองว่านี่เป็นพื้นที่แอ่งชิง...”

(President of Horang Pantai Group, interviewed, August 24, 2019)

ภายใต้สถานการณ์ในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ผู้วิจัยพบว่า ส่งผลกระทบทั้งเชิงลบและเชิงบวกในการดำเนินงานและการปรับตัวของวิสาหกิจชุมชนทั้ง 6 กลุ่ม กล่าวคือ ผู้วิจัยเล็งเห็นว่าผู้มีส่วนร่วมในการศึกษาวิจัยให้ข้อมูลในลักษณะเดียวกันในเรื่องผลกระทบในทางลบ คือ การคมนาคมขนส่งและการเดินทางที่ทำให้เกิดความหวาดระแวงของคนในพื้นที่ซึ่งเป็นปัญหาอุปสรรคต่อการขยายตลาดและการขนส่งสินค้า แต่ทว่าสิ่งที่ได้เป็นผลทางบวก คือ ทำให้เกิดความร่วมมือร่วมใจของกลุ่มที่มาจากคนในชุมชนเดียวกันทำให้กลุ่มเกิดความเหนียวแน่นและต้องการประกอบอาชีพมีรายได้ในชุมชน โดยใช้ทรัพยากรที่มีในชุมชน ซึ่งเป็นรูปแบบหนึ่งของการปรับตัวของคนในพื้นที่ เพื่อเลี่ยงการเดินทางออกนอกชุมชนในการหารายได้ เป็นลดความเสี่ยงต่อการเผชิญสถานการณ์รุนแรงในรูปแบบต่างๆ อีกทั้งยังสอดคล้องกับบริบททางวัฒนธรรมของคนในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ที่ส่วนใหญ่เป็นคนมุสลิม และสมาชิกในกลุ่มวิสาหกิจชุมชนส่วนใหญ่เป็นผู้หญิง ซึ่งต้องช่วยสามีหารายได้และต้องดูแลครอบครัว การประกอบอาชีพในชุมชนทำให้สมาชิกมีรายได้และสามารถดูแลครอบครัวได้

2. แนวทางการสร้างอาชีพและรายได้จากฐานของทุนทรัพยากรชุมชน เป็นองค์ประกอบที่มีส่วนสำคัญต่อความสำเร็จในการสร้างความมั่นคงทางอาชีพและรายได้ของวิสาหกิจชุมชนภายใต้บริบทของธรรมชาติ ความพร้อมของคนในชุมชนและองค์ความรู้หรือภูมิปัญญาในการพัฒนาเป็นผลิตภัณฑ์ต่างๆ ให้เกิดเป็นจุดเด่นของชุมชน ดังผลการศึกษาที่พบ คือ

“...เรามองในลักษณะของชุมชนเป็นองค์รวม สิ่งแวดล้อมอยู่ได้สังคมเป็นสุข อาชีพของเราที่เป็นชาวประมงพื้นบ้านมั่นคง ภูมิปัญญาได้รับการสานต่อ ผมและคนในชุมชนใช้สิ่งแวดล้อมที่มีอยู่เดิมมาต่อยอดให้เกิดเป็นรายได้ให้กับคนในชุมชน แต่สำคัญที่สุดคือจะให้ชุมชนประมงพื้นบ้านของเรา มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น สามารถที่จะสร้างตัวตนให้กับสังคมได้ให้สังคมได้รู้จัก...”

(President of Horang Pantai Group, interviewed, August 24, 2019)

“...พื้นที่ในชุมชนมีส่วนลูกหยี และต้นไม้เยอะมาก ส่วนอีกส่วนหนึ่ง คือ สมาชิกจะมีอาชีพทำสวนกริตยาง เลี้ยงลูกหยีมาทำขายแบบนี้เอง...”

(President of Po Ho Lukyee Group, interviewed, September 21, 2019)

องค์ประกอบที่สำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าทรัพยากรในชุมชน คือ ผู้นำ พบว่า เป็นปัจจัยที่สำคัญในการขับเคลื่อนกลุ่มและสร้างให้กลุ่มวิสาหกิจชุมชนแต่ละแห่งยึดโยงความสามัคคีและเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของสมาชิกได้ ซึ่งจะเป็นตัวชี้วัดหนึ่งในการทำให้กลุ่มวิสาหกิจชุมชนเข้มแข็งยั่งยืน ดังนี้

“...เรามีประธานกลุ่มที่มีความมุ่งมั่นมีความตั้งใจทำงาน อีกทั้งยังไม่ปล่อยให้สมาชิกลำบาก ถ้าหากประธานกลุ่มเห็นคนว่างงานก็จะชวนให้มาทำงานด้วยกันจะช่วยให้มีรายได้กันทุกคน อีกทั้งยังมีความมั่นคงทางการตลาด กว่าจะเจาะตลาดได้ก็ต้องใช้เวลา...”

(Buduburape Group Members, interviewed, August 31, 2019)

“...เราต้องมีผู้นำที่ดี มีวิสัยทัศน์ที่ต้นทุนไม่สูง สมาชิกมีความสามัคคีกัน...”

(Members of Po Ho Lukyee Group, interviewed, September 21, 2019)

ดังนั้น แนวทางการสร้างอาชีพควรมองกลับไปสู่ชุมชน คือ ประเมินทรัพยากรในชุมชนที่มีอยู่จริง ซึ่งจะเห็นได้จากผลการสัมภาษณ์กลุ่มวิสาหกิจชุมชนจะเน้นไปที่ทรัพยากรที่มีในชุมชนเป็นหลักและผู้นำรวมทั้งสมาชิกกลุ่ม โดยผู้วิจัยพบว่า อັตลักษณ์ในแต่ละพื้นที่ทั้ง 6 กลุ่ม 3 จังหวัดนั้นมีความแตกต่างกัน และมีความโดดเด่นเฉพาะตัว เช่น พื้นที่อำเภอยะหาจังหวัดยะลา จะมีต้นลูกหยีซึ่งเกิดขึ้นเองตามธรรมชาติจำนวนมากและชาวบ้านนิยมนำมาแปรรูปจังหวัดปัตตานีมีปลาเกะเลาที่ชาวประมงหาได้จากชายฝั่งนำมาขายสดราคาถูก ชาวบ้านจึงนำมาแปรรูปเป็นปลาเกะเลาเค็มโดยใช้ภูมิปัญญาดั้งเดิมในการทำ และจังหวัดนราธิวาสในหลายอำเภอมักมีการทำน้ำบูดูซึ่งมาจากปลาขนาดเล็กที่จับโดยชาวประมงพื้นบ้าน ปลาเหล่านี้นำมาขายไม่ได้ราคาและคนในพื้นที่ไม่นิยมบริโภค แต่เมื่อนำมาแปรรูปเป็นน้ำบูดู

กลายเป็นผลิตภัณฑ์ซึ่งเป็นที่ต้องการของตลาดโดยเฉพาะในภาคใต้คนทั่วไปนิยมรับประทานน้ำบูดู เป็นต้น จากผลการศึกษาดังกล่าวผู้วิจัยสามารถสรุปได้ว่า วิสาหกิจชุมชนทั้ง 6 กลุ่มเป็นกลุ่มที่มีการใช้ภูมิปัญญา ซึ่งเป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นจนเกิดความสำเร็จในการสร้างรายได้ ซึ่งสามารถเป็นแบบอย่างหรือแนวทางให้กลุ่มวิสาหกิจชุมชนอื่น ๆ ที่เกิดขึ้นใหม่ได้ใช้เป็นแนวทางในการสร้างอัตลักษณ์ของตนเอง โดยใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์สูงสุด

นอกจากองค์ความรู้ในการสร้างกลุ่มวิสาหกิจชุมชนและการพัฒนากลุ่มวิสาหกิจชุมชนจากฐานทรัพยากรชุมชน แล้วนั้น การส่งเสริมจากภายนอกของภาคส่วนต่าง ๆ ก็มีความสำคัญที่จะยิ่งทำให้กลุ่มวิสาหกิจชุมชนนั้น ๆ ความสำเร็จมั่นคง ยั่งยืนได้เช่นกัน

3. การส่งเสริมสนับสนุนจากองค์กรภาคีในการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ การศึกษาวิจัยครั้งนี้ เป็นการนำองค์กรภาคีทั้ง 4 เรียกว่า องค์กรจตุรภาคี 4 ภาคส่วน ในการมีส่วนร่วมเป็นกลไกขับเคลื่อนเศรษฐกิจฐานรากที่สำคัญในพื้นที่ ทั้งในส่วนของยกระดับมาตรฐานสินค้ากลุ่มวิสาหกิจชุมชนให้ตอบโจทย์ความต้องการ การหนุนเสริมด้านความรู้นำไปสู่การพัฒนาผลิตภัณฑ์กลุ่ม การส่งเสริมด้านการตลาดในการกระจายผลิตภัณฑ์ในวงกว้าง รวมถึงการแก้ไขปัญหาความไม่พร้อมในโอกาสที่เข้ามาในกลุ่มวิสาหกิจชุมชน และความไม่ชัดเจนในอัตลักษณ์ของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนอันเป็นอุปสรรคต่อการสร้างความมั่นคงยั่งยืนของกลุ่มวิสาหกิจชุมชน จากผลการศึกษา ดังนี้

“...ทางเราทางสถาบันมีการสนับสนุนส่งเสริมในเรื่องของวิสาหกิจชุมชน เพิ่มพูนให้เขามีรายได้ มีอาชีพมากขึ้น อย่างน้อยที่ทราบกันอยู่แล้ว พื้นที่ภาคใต้รายได้ก็ค่อนข้างที่จะต่ำ ดังนั้น เราต้องมาพัฒนาทางด้านทรัพยากรมนุษย์ซึ่งเป็นหน้าที่หลักอย่างหนึ่งของสถาบัน เพื่อพัฒนาระดับรายได้หรือแม้กระทั่งอาชีพต่าง ๆ อย่างน้อยหลาย ๆ คนก็ค่อนข้างที่จะมีอาชีพอาจจะจะเป็นพวกกรรตยา อาจจะเป็นแม่บ้านต่าง ๆ เราเองก็อยากจะให้เขามีส่วนร่วมในการที่จะหารายได้เพิ่มเข้ามาในครอบครัวมากขึ้น เพราะนอกจากนี้ในแต่ละครอบครัวของมุสลิมก็จะมีลูกหลานหลายคน เพราะฉะนั้นความเป็นอยู่ต่าง ๆ สภาวะในปัจจุบันค่าครองชีพต่าง ๆ สูงขึ้น เราก็พยายามที่จะส่งเสริมอาชีพตรงนี้ ซึ่งเราก็ ทำตัวอย่างมาหลายวิสาหกิจชุมชนแล้ว”

(Deputy Director of the Halal Institute, interviewed, October 8, 2019)

ด้วยองค์ประกอบทั้ง 3 ประเด็นหลักของการศึกษาวิจัย พบว่า การสร้างกลุ่มวิสาหกิจชุมชนเป็นทางออกหนึ่งในการสร้างความมั่นคงภายใต้สถานการณ์ปัจจุบันได้ เพราะเป็นการใช้ทรัพยากร ทุนทางสังคม และภูมิปัญญาในการสร้างอาชีพ มีความสอดคล้องและไม่ขัดต่อบริบททางสังคมวัฒนธรรมของคนในพื้นที่ อีกทั้งยังสามารถสร้างรายได้จริงให้กับชุมชน สร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนและลดการว่างงานในพื้นที่ ซึ่งจะส่งผลต่อการมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นของคนในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ซึ่งจะต้องทำให้คนในพื้นที่ที่มีความเข้าใจในสถานการณ์และมีความรู้เรื่องวิสาหกิจชุมชนและทรัพยากรชุมชน เพื่อจะนำไปเป็นแนวทางการสร้างอาชีพและรายได้จากฐานของทุนทรัพยากรชุมชน รวมทั้งเข้าใจการทำงานที่ใช้ระบบภาคีเข้ามามีส่วนร่วมในการทำให้เกิดความเข้มแข็งมากยิ่งขึ้น

สรุป และอภิปรายผลการวิจัย

การศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ เรื่อง “การสร้างความมั่นคงทางอาชีพและรายได้ของวิสาหกิจชุมชนในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้: กรณีศึกษาวิสาหกิจชุมชน 6 กลุ่มในจังหวัดปัตตานี ยะลาและนราธิวาส” จัดทำขึ้นเพื่อศึกษาแนวทางในการพัฒนาการสร้างความมั่นคงทางอาชีพและรายได้ รวมทั้งความต้องการเชิงนโยบายด้านเศรษฐกิจของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนภายใต้สถานการณ์ความรุนแรงในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ โดยกลุ่มเป้าหมายหลัก แบ่งเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดปัตตานี จังหวัดยะลา และจังหวัดนราธิวาสรวมทั้งสิ้น 6 กลุ่ม แบ่งเป็นจังหวัดละ 2 กลุ่ม และตัวแทนจากองค์กรภาคีทั้ง 4 องค์กร จำนวน 4 คน มาจากตัวแทนภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคประชาสังคม/NGO ภาคการศึกษา/ศาสนา โดยใช้การเก็บรวบรวมข้อมูลตามกระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) คือ การ

เก็บข้อมูลแบบสัมภาษณ์ที่มีลักษณะเป็นการสัมภาษณ์เจาะลึก (In-depth Interview) และการสัมภาษณ์แบบกลุ่ม (Focus Group)

ข้อค้นพบจากการวิจัยครั้งนี้ มีประเด็นที่น่าสนใจและนำมาอภิปรายได้ ดังนี้ **ประเด็นแรก สถานการณ์ในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ส่งผลกระทบต่อทั้งเชิงบวกและเชิงลบ** อีกทั้งยังเป็นการสร้างการมีส่วนร่วมจากภาคส่วนต่างๆ ในการส่งเสริมสนับสนุนวิสาหกิจชุมชน สถานการณ์ในพื้นที่ทำให้เกิดผลในเชิงบวกในทันที คือ สถานการณ์เป็นการสร้างโอกาสในเรื่องการสนับสนุนส่งเสริมจากภายนอกและการสร้างแรงบันดาลใจจากภายในของสมาชิกในชุมชนต่อการสร้างอาชีพและรายได้เพื่อความอยู่รอด ประเด็นที่น่าสนใจจากผลกระทบทั้งเชิงลบและเชิงบวก คือ ผู้วิจัยสังเกตเห็นแนวปฏิบัติของคนในพื้นที่เป็นไปในทิศทางที่ใกล้เคียงกับแนวคิดความมั่นคงทางภววิทยา (Ontological Security) (Giddens, 1991) ที่ผู้วิจัยได้ข้อค้นพบจากสถานการณ์ความไม่สงบในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ที่เกิดขึ้นว่า ความมั่นคงทางภววิทยาเป็นแนวคิดที่อธิบายให้เห็นถึงการปรับตัวกับปรากฏการณ์และการสร้างความมั่นคงภายใต้เงื่อนไขของความรุนแรงที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง โดยแนวคิดนี้มุ่งให้ความสนใจไปที่การปรับตัว การเอาตัวรอด รวมทั้งการใช้กลไกต่างๆ ในการดำเนินชีวิต อันเป็นการหลีกเลี่ยงจากความเสี่ยง ทำอย่างไรให้มนุษย์อยู่ได้อย่างปลอดภัย ไม่เป็นอันตราย เป็นการเรียนรู้จากสังคมและการปฏิบัติทางสังคมอย่างเป็นกิจวัตรภายใต้ฐานความคิดความเชื่อและชุดประสบการณ์ของบุคคลที่ทำให้ปราศจากความกังวล ความกลัว จนเกิดเป็นนิสัยพื้นฐานของตนเอง รู้ว่าทำอย่างไรให้อยู่รอดปลอดภัย ซึ่งมีประเด็นสำคัญของความมั่นคงทางภววิทยา คือ การทำตามกฎและกรอบของสังคม ความศรัทธา และการทำเป็นนิสัยหรือกิจวัตร

นอกจากสถานการณ์ความไม่สงบในพื้นที่แล้ว ปัจจุบันสิ่งที่คนในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ต้องเผชิญอีกหนึ่งบททดสอบ คือ ความเสี่ยงและผลกระทบจากสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 ที่ส่งผลให้เศรษฐกิจในพื้นที่หดตัว ซึ่งส่งผลกระทบด้านเศรษฐกิจมากที่สุด อีกทั้งการค้าบริเวณชายแดนไทย-มาเลเซียต้องปิดด่านพรมแดนไม่สามารถเดินทางข้ามไปทำงานยังประเทศมาเลเซียได้เช่นเดิม (Center for Conflict Studies and Cultural Diversity (CSCD), Institute for Peace Studies, Prince of Songkla University, 2020) ซึ่งนับเป็นความท้าทายให้ผู้คนต้องดิ้นรนเพื่อปากท้องในการอยู่รอด ผู้วิจัยวิเคราะห์จากฐานคิดตามแนวคิดความมั่นคงทางภววิทยาว่า สถานการณ์ในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ส่งผลกระทบต่อทั้งเชิงลบและเชิงบวก คือ ภายใต้สถานการณ์ปัญหาก็พบโอกาสที่เป็นการสร้างสวัสดิการทางเลือกหรือสวัสดิการพื้นฐานของชุมชนของตนเองในการสร้างการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนรวมทั้งการมีส่วนร่วมจากภาคส่วนต่างๆ ซึ่งเป็นการสร้างแนวทางใหม่เพื่อความมั่นคงภายใต้ปรากฏการณ์ความไม่สงบมาเป็นการหาเลี้ยงชีวิตในรูปแบบของการรวมกลุ่มอาชีพวิสาหกิจชุมชนเพื่อความอยู่รอด ลดความเสี่ยงทั้งต่อชีวิตและทรัพย์สิน อีกทั้งยังเป็นอาชีพที่สะท้อนอัตลักษณ์บนฐานความเชื่อ ศาสนา ประเพณีและภูมิปัญญาดั้งเดิมไว้ได้อย่างลงตัว

ประเด็นถัดมา แนวทางการสร้างอาชีพและรายได้จากฐานของทุนทรัพยากรชุมชน เป็นองค์ประกอบที่มีส่วนสำคัญต่อความสำเร็จในการสร้างความมั่นคงทางอาชีพและรายได้ของวิสาหกิจชุมชนภายใต้บริบทของธรรมชาติ ภูมิศาสตร์ และความเชื่อตามหลักศาสนา ความพร้อมของคนในชุมชนและองค์ความรู้หรือภูมิปัญญาในการพัฒนาเป็นผลิตภัณฑ์ต่างๆ ให้เกิดเป็นจุดเด่นของชุมชน ประเด็นด้านการสร้างความมั่นคงทางอาชีพและรายได้ของวิสาหกิจชุมชนในพื้นที่ผู้วิจัยค้นพบว่า มีความเชื่อมโยงกับแนวคิดการจัดการทรัพยากรร่วม (Common-Pool Resources) จากการศึกษาวิจัยนี้ได้พิสูจน์แล้วว่า การมีกลุ่มวิสาหกิจชุมชนนั้นคือการใช้ประโยชน์หรือทรัพยากรชุมชนในการแสวงหาผลประโยชน์ในรูปแบบหนึ่ง ซึ่งการผลิตเพื่ออุปโภคบริโภคและจำหน่าย ในการศึกษาวิจัยนี้กลุ่มวิสาหกิจชุมชนที่ผู้วิจัยศึกษาใช้ทรัพยากรชุมชนในกระบวนการผลิตทั้งทรัพยากรมนุษย์ ทรัพยากรทางธรรมชาติ เช่น ปลาภูเขา ลูกหยี ปลาชังหรือจิงจิ้ง เป็นต้น ดังนั้น การใช้ทรัพยากรดังกล่าวเป็นลักษณะของการใช้ “สมบัติร่วม” ของคนในชุมชนทั้งแหล่งน้ำจืดน้ำเค็มหรือพืชที่มีในชุมชน ที่ทุกคนมีสิทธิในการเข้าถึงแหล่งทรัพยากรเหล่านั้นได้ตามความสามารถ ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาเรื่องทรัพยากรที่มีการนำเสนอและอ้างอิงอย่างกว้างขวาง คือ การศึกษาของ Garrett Hardin (Hardin, 1968 as cited in Bunnag, 2012) กรณีทุ่งหญ้าเลี้ยงสัตว์ที่เปิดกว้างให้ผู้เลี้ยงสัตว์นำสัตว์มาเลี้ยงจำนวนมากที่สุดเท่าที่จะ

ทำให้ได้ประโยชน์สูงสุดของตน เป็นผลให้ทุ่งหญ้าจะเสื่อมสภาพอย่างรวดเร็วเพราะไม่สามารถฟื้นฟูได้ทันกับการใช้งาน ผลสุดท้าย คือ ผู้เลี้ยงสัตว์ทุกคนจะสูญเสียประโยชน์ที่เคยได้ ดังนั้น ภายใต้การบริหารจัดการทรัพยากรร่วมกันที่ทุกคนในชุมชนเป็นเจ้าของธุรกิจร่วมกัน ร่วมกันสร้าง ร่วมกันพัฒนา และร่วมกันรับผลประโยชน์ที่ภายหลังสิ่งเหล่านี้สามารถกลายเป็นหลักประกันความมั่นคงของผู้คนในพื้นที่ต่อการไม่ขาดแคลนทรัพยากร การที่กลุ่มวิสาหกิจชุมชนจะมีความมั่นคง ยั่งยืนอยู่ได้นั้นการบริหารจัดการทรัพยากรร่วมกันจึงมีความสำคัญที่จะมีส่วนให้การบริหารจัดการทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนของตนให้กลุ่มสามารถขับเคลื่อนต่อไปได้อย่างมั่นคงและไม่เกิดปัญหาการแก่งแย่งชิงทรัพยากรจนเกิดปัญหาการขาดแคลนทรัพยากรในอนาคต ซึ่งเป็นไปในทางเดียวกันกับ Kenaphoom (2015) ได้กล่าวถึง วิสาหกิจชุมชนไว้ว่า วิสาหกิจชุมชนเป็นรูปแบบการดำเนินการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนที่เอื้อกับชาวบ้านดำรงชีวิตได้มั่นคงและเข้มแข็ง ความสำเร็จของวิสาหกิจชุมชนมิใช่จะทำให้ได้ง่ายดายต้องอาศัยความร่วมมือของคนในชุมชน วิสาหกิจชุมชนเน้นเรื่องการบริหารจัดการเป็นกิจกรรมสร้างรายได้รูปแบบหนึ่งที่มีขนาดเล็กกว่าวิสาหกิจขนาดย่อมโดยผลผลิตจะเกิดจากสินทรัพย์ชุมชน ดังนั้น การสร้างอาชีพและรายได้ของคนในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้จึงควรมาจากการมีส่วนร่วมของทั้งจากคนในชุมชน ภาคส่วนต่างๆ ในการร่วมกันพัฒนาอาชีพให้เกิดความมั่นคงยั่งยืนที่นอกเหนือจากการจัดการทรัพยากรร่วมกันแล้ว ยังทำให้เกิดความเป็นเจ้าของร่วมในผลิตภัณฑ์และทรัพยากร รวมทั้งประโยชน์ที่คนในชุมชนเองจะได้รับในฐานะเจ้าของและส่วนหนึ่งของความสำเร็จร่วมกัน

ประเด็นสุดท้าย การส่งเสริมสนับสนุนจากองค์กรภาคี ในการมีส่วนร่วมเป็นกลไกขับเคลื่อนเศรษฐกิจฐานรากที่สำคัญในพื้นที่ ทั้งในส่วนของการยกระดับมาตรฐานสินค้ากลุ่มวิสาหกิจชุมชนให้ตอบโจทย์ความต้องการ การหนุนเสริมด้านความรู้อันนำไปสู่การพัฒนาผลิตภัณฑ์กลุ่ม การส่งเสริมด้านการตลาดในการกระจายผลิตภัณฑ์ในวงกว้าง รวมถึงการแก้ไขปัญหาความไม่พร้อมในโอกาสที่เข้ามาในกลุ่มวิสาหกิจชุมชน และความไม่ชัดเจนในอัตลักษณ์ของกลุ่มวิสาหกิจ การศึกษาวิจัยพบว่า ภาคีเป็นส่วนสำคัญในการมีส่วนร่วมเป็นการใช้แนวคิดภาคีเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาคุณภาพของมนุษย์ ซึ่งแนวคิดระบบภาคีจะเป็นพื้นฐานสำคัญให้การทำงานในพื้นที่พิเศษนี้ ถือเป็นมนต์เสน่ห์ในการทำงานอย่างมีส่วนร่วมของระบบจตุรภาคีในบริบทของพื้นที่ การใช้ระบบภาคีเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนก็เพื่อส่งเสริมความสัมพันธ์และความเข้าใจอันดีระหว่างกัน เพื่อเป็นการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและสื่อสารที่มีทัศนคติที่ดีต่อกันของทุกฝ่าย และยังเป็นทางในการปรับปรุงสภาพการทำงานให้ดียิ่งขึ้น อีกทั้งยังเป็นประโยชน์ร่วมกันของทุกฝ่าย ระบบภาคียังเป็นการร่วมแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับการจัดการและเสนอแนะแนวทางแก้ไขและกำหนดแนวทางที่เหมาะสมอีกด้วย รูปแบบของระบบภาคีจะทำให้วิสาหกิจชุมชนเกิดการพัฒนาและเปลี่ยนแปลงคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น เพราะเกิดจากการร่วมมือกันของหลายฝ่าย ทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคประชาสังคม ภาคการศึกษาหรือศาสนา และกลุ่มวิสาหกิจชุมชน การมีส่วนร่วมดังกล่าวจะนำมาซึ่งการปรับปรุง พัฒนา และเกิดแนวทางที่สอดคล้องกับความต้องการของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนและคนในชุมชนอย่างแท้จริง

ผู้วิจัยพิจารณาว่า ปัจจัยที่ส่งผลต่อการขับเคลื่อนที่จะนำไปสู่ความมั่นคงทางอาชีพและรายได้ของวิสาหกิจชุมชนจะต้องอาศัยความเป็นภาคีร่วมจากภาคส่วนต่างๆ ในการช่วยขับเคลื่อนให้เกิดการรวมกลุ่ม พัฒนากลุ่ม ไปจนถึงสร้างแนวทางเพื่อให้วิสาหกิจชุมชนสามารถดำรงอยู่ได้อย่างได้เงื่อนไขหรือตัวแปรต่างๆ ที่ทำให้เกิดความไม่มั่นคงในการดำเนินวิถีชีวิต การมีอาชีพและการมีรายได้ที่มั่นคงแน่นอน โดยเฉพาะในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ที่มีเหตุรุนแรงและเป็นอุปสรรคสำคัญต่อการดำเนินชีวิตและการหาเลี้ยงปากท้องของคนในพื้นที่ ทั้งนี้ การศึกษาแนวคิดระบบภาคีจะเป็นรูปแบบที่ผู้วิจัยเล็งเห็นว่ามีความสำคัญในการสร้างความร่วมมือให้เกิดผลลัพธ์ในทางบวกต่อการสร้างความมั่นคงของวิสาหกิจชุมชนในพื้นที่ได้อย่างเป็นรูปธรรม

ผลการศึกษาค้นคว้าสามารถสรุปได้ว่า การสร้างความมั่นคงทางอาชีพและรายได้ของวิสาหกิจชุมชนในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้มีความสอดคล้องกับแนวคิดความมั่นคงทางภววิทยา (Ontological Security) (Giddens, 1991) โดยแนวคิดนี้มุ่งให้ความสนใจไปที่การปรับตัว การเอาตัวรอด รวมทั้งการใช้กลไกต่างๆ ในการดำเนินชีวิต ที่หลีกเลี่ยงจากความเสี่ยง ให้อยู่ได้อย่างปลอดภัย ไม่เป็นอันตราย เป็นการเรียนรู้จากสังคมและการปฏิบัติทางสังคมอย่างเป็นกิจวัตรภายใต้ฐานความคิดความเชื่อและชุดประสบการณ์ของบุคคล จากบทสัมภาษณ์พบว่า ผู้ถูกสัมภาษณ์ให้ความสำคัญ

กับการปรับตัวท่ามกลางสถานการณ์ที่ไม่แน่นอนได้แม้ว่าสถานการณ์จะส่งผลกระทบในด้านบวกหรือด้านลบก็ตาม นอกจากนี้ กลุ่มวิสาหกิจชุมชนที่ผู้วิจัยศึกษามีลักษณะการดำเนินงานที่มีความสอดคล้องกับแนวคิดการจัดการทรัพยากรร่วม (Common-Pool Resources) ที่ได้ชี้ให้เห็นว่า วิสาหกิจชุมชนใช้ประโยชน์หรือทรัพยากรของชุมชนในการแสวงหาผลประโยชน์ในรูปแบบหนึ่ง โดยการแปรรูป จำหน่ายผลผลิตเหล่านั้นร่วมกับการใช้ภูมิปัญญา ในกระบวนการผลิต ทั้งทรัพยากรมนุษย์ ทรัพยากรทางธรรมชาติ ไม่ว่าจะเป็นปลาภูเขา ลูกหมี ปลาชิงชังหรือจิ้งจก ซึ่งเป็นวัตถุดิบหลักของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนที่ผู้วิจัยศึกษา ดังนั้น วิถีปฏิบัติของวิสาหกิจชุมชนในรูปแบบดังกล่าวคือการใช้ทรัพยากรร่วม “สมบัติร่วม” ของคนในชุมชน

อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยเล็งเห็นว่า ความสำเร็จของวิสาหกิจชุมชนในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ จะเกิดขึ้นได้นั้นจะต้องอาศัยองค์ประกอบในหลายด้าน อาทิ ผู้นำ ทรัพยากรในพื้นที่ วัฒนธรรม และการมีส่วนร่วมส่งเสริมจากภาคส่วนต่างๆ ซึ่งจะทำให้วิสาหกิจชุมชนสามารถดำรงอยู่ได้และยังคงรักษาอัตลักษณ์ของตนเองไว้ได้อย่างเหมาะสม

ข้อเสนอแนะ

1. ผลการวิจัย พบว่า การสร้างความมั่นคงทางอาชีพและรายได้ให้กับวิสาหกิจชุมชนในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ จะต้องมียุทธศาสตร์ประกอบที่สำคัญ คือ กลไกการบริหารจัดการของผู้นำกลุ่ม ดังนั้น ในการดำเนินกิจการในลักษณะที่คล้ายคลึงหรือเป็นกลุ่มอาชีพอื่นๆ สามารถนำรูปแบบไปประยุกต์ใช้เป็นแนวทางหนึ่งในการบริหารจัดการกลุ่มได้
2. ผลการศึกษานี้ เป็นการศึกษาวิสาหกิจชุมชนในบริบทของพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ซึ่งวิสาหกิจชุมชนที่เลือกถือเป็นจุดเด่นของแต่ละพื้นที่ภายใต้บริบทของวัฒนธรรมและทรัพยากร ดังนั้น พื้นที่อื่นๆ ภายใต้บริบทที่แตกต่างก็สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการศึกษาวิจัยกลุ่มวิสาหกิจชุมชนเพื่อเป็นแนวทางในการสร้างความมั่นคงในอาชีพในบริบทที่เหมาะสมได้
3. ผลการวิจัย พบว่า จตุรภาคีถือเป็นองค์ประกอบหนึ่งที่มีส่วนสำคัญในการส่งเสริมการสนับสนุนให้กลุ่มวิสาหกิจชุมชนเกิดความเข้มแข็งและยั่งยืน ดังนั้น ในการศึกษาวิจัยอื่นๆ สามารถนำรูปแบบการมีส่วนร่วมของภาคีไปประยุกต์ใช้ในการส่งเสริมให้เกิดความสำเร็จภายใต้บริบทที่เหมาะสม
4. ความมั่นคงทางอาชีพและรายได้เป็นส่วนหนึ่งในตัวชี้วัดความมั่นคงและคุณภาพชีวิตของมนุษย์ ดังนั้น ในการศึกษาวิจัยนี้ได้ชี้ให้เห็นว่า การใช้ทรัพยากรท้องถิ่น ทรัพยากรมนุษย์ และการบริหารจัดการกลุ่มวิสาหกิจชุมชนเพียงอย่างเดียวอาจไม่เพียงพอ วิสาหกิจชุมชนยังต้องการให้หน่วยงานโดยเฉพาะภาครัฐเข้ามาส่งเสริมสนับสนุนในส่วนต่างๆ อาทิ งบประมาณ วัสดุอุปกรณ์ องค์ความรู้ และการรับรองมาตรฐานสากลในด้านต่างๆ ของผลิตภัณฑ์ ทั้งในกลุ่มวิสาหกิจชุมชนที่จดทะเบียนรายใหม่และกลุ่มที่มีการจดทะเบียนเป็นระยะเวลานาน ทั้งนี้ เพื่อให้เกิดการติดตามและส่งเสริมกลุ่มวิสาหกิจชุมชนในส่วนที่ยากต่อการเข้าถึงหน่วยงานของรัฐ อันเป็นการช่วยให้วิสาหกิจชุมชนที่กำลังประสบปัญหาในด้านต่างๆ ให้ได้รับการช่วยเหลือได้ทันทั่วถึง ซึ่งหน่วยงานภาครัฐจะทำหน้าที่เสมือนพี่เลี้ยงในการให้คำปรึกษา ส่งเสริม สนับสนุนและติดตามการดำเนินงานอย่างต่อเนื่องของกลุ่มวิสาหกิจชุมชน จะทำให้กลุ่มวิสาหกิจชุมชนไม่ต้องเผชิญปัญหาโดยลำพังรวมทั้งยังช่วยลดจำนวนการล้มละลายของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนได้
5. ผลการศึกษานี้ เป็นการศึกษาเฉพาะในขอบเขตของพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับผลกระทบจากสถานการณ์ความไม่สงบในพื้นที่ หากผู้วิจัยมีโอกาสในการต่อยอดการศึกษานี้ในประเด็นในลักษณะเดียวกันนี้ ผู้วิจัยจะศึกษาในบริบทพื้นที่อื่นๆ เพื่อเปรียบเทียบให้เห็นความเหมือนความแตกต่าง อันเป็นประโยชน์หรือเป็นแนวทางต่อการสร้างความมั่นคงทางอาชีพและรายได้ของวิสาหกิจชุมชนในพื้นที่อื่นๆ อีกทั้งเกิดประโยชน์ต่อผู้ศึกษาวิจัยอื่นๆ ด้วย

กิตติกรรมประกาศ

ขอขอบพระคุณผู้ให้การสนับสนุนการศึกษานี้ สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา (Office of Higher Education Commission, Ministry of Education, Thailand) และรองศาสตราจารย์ ดร.พงษ์เทพ สันติกุล อาจารย์

ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก และผู้ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาวิจัยนี้ ประธานกลุ่มวิสาหกิจชุมชนและสมาชิกกลุ่มที่เก็บข้อมูลภาคสนามทั้ง 6 กลุ่ม และตัวแทนจากหน่วยงานภาคีทั้ง 4 หน่วยงาน ที่ให้การสนับสนุนงานการศึกษาวิจัยนี้สำเร็จลุล่วงด้วยดี ขอขอบพระคุณมา ณ โอกาสนี้

References

Bunnag, C. (2012). *Book Set, Knowledge Survey for the Reform of Thailand: Concept of Joint Resource Management, Foreign Experience and Ideas in Thailand*. Nonthaburi: Reform Office (R.O.). Retrieved from <http://v-reform.org/wp-content/uploads/2012/06/แนวคิดว่าด้วยการจัดการทรัพยากรร่วม.pdf>

Center for Conflict Studies and Cultural Diversity (CSCD), Institute for Peace Studies, Prince of Songkla University. (2020). *Public Opinion Survey on Impacts of the COVID-19 Situation and Government Measures*. Retrieved from <https://cscd.psu.ac.th/en/node/219>

Denzin, N. K. (1989). *Interpretive Interactionism*. Newbury Park, CA: Sage.

Department of Agricultural Extension. (2015). *The Project of Promotion and Development of Community Enterprise in Year 2015 (Community Enterprise Promotion and Development Project 2015)*. Retrieved from http://www.sceb.doe.go.th/data/project2558-2/โครงการ%20วิสาหกิจชุมชน%202558%20final%209_10.pdf

Giddens, A. (1991). *Modernity and Self-Identity: Self and Society in the Late Modern Age*. Stanford, California: Stanford University Press.

Giddens, A. (1999). *The Third Way: The Renewal of Social Democracy*. Cambridge: Polity Press.

Hardin, G. (1968). The Tragedy of the Commons. *Science*, 162(3859), 1243–1248. DOI: 10.1126/science.162.3859.1243

Hutchinson, H. E. (2010). *My Heart is in Two Places: Ontological Security, Emotions and the Health of African Refugee Women in Tasmania* (Doctoral dissertation). School of Sociology and Social Work, University of Tasmania, Australia. Retrieved from <https://core.ac.uk/reader/33327730>

Jitpiromsri, S., Lomlim, C., & Laipaporn, S. (2012). *Political Economics on Provincial Development the Southern Border in the Midst of 8 Years of Violence*. Retrieved from <https://deepsouthwatch.org/th/node/2871>

Kenaphoom, S. (2015). The Approach for Developing the Effectiveness of the Small and Miro of Community Enterprise (SMCE) in Maha Sara Kham Province. *Prae-wa Kalasin Journal of Kalasin University*, 2(3), 68–85. Retrieved from http://praewa.ksu.ac.th/new2017/file/20170317_6723858369.pdf

Nontapattamadul, K. (2010). *Teaching Document: Principles and Methods of Social Work 3, John Rawls' A Theory of Justice*. Bangkok: Thammasat University.

Nunun, W. (n.d.). *What is Tri-paki?* Retrieved from <https://www.gotoknow.org/posts/17697>

Ostrom, E., Gardiner, R., & Walker, J. (1994). *Rules, Games, & Common-Pool Resources*. USA: The University of Michigan Press.

Parinyasuthinun, U. (2017). Community Enterprise: The Paradox of the Competition of Business. *Silpakorn University Journal*, 37(2), 131–150. Retrieved from <https://so05.tci-thaijo.org/index.php/sujthai/article/view/94867>

Pongdee, K., Rattanachuwong, P., Leetrakul, S., & Wetcha, P. (2016). Tripartite Participative Management Strategies for Upgrading Learners' Quality of Schools in Northern Highland Areas. *Humanities and Social Sciences Journal of Graduate School, Pibulsongkram Rajabhat University*, 10(1), 162–179. Retrieved from <https://so01.tci-thaijo.org/index.php/GraduatePSRU/article/view/65002>

Prem Suriya, S., Pupattana, S., & Wattana, J. (2011). Buddhist-based Job Security Guideline According to Employer–Employee Functional Relationship, Decoration Industry. *Technical Education Journal King Mongkut's University of Technology North Bangkok*, 2(2), 51–57. Retrieved from <http://www.ojs.kmutnb.ac.th/index.php/jote/article/view/2864>

Radenahmad, R. (2006). *Economic Structure of the three Southern Border Provinces* (Research report). Bangkok: The Secretariat of the Cabinet.